

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA TARBIYACHI NUTQINING AHAMIYATI

Muxtorova Mohira Ma'rufjon qizi

*Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi maktabgacha,
boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning og'zaki nutqini shakllantirish va rivojlantirishda tarbiyachi nutqining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarbiyachining muloqot uslubi, so'z boyligi, talaffuz aniqligi hamda bolalar bilan bo'ladigan interaktiv suhbatlarning bolalar nutqiga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri yoritilgan. Shuningdek, nutqiy faoliyatni faollashtirishga qaratilgan metodik yondashuvlar, o'yinli mashg'ulotlar va darsdan tashqari muloqot shakllarining samaradorligi asoslab beriladi. Maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ishlayotgan tarbiyachilar uchun amaliy tavsiyalar va nutq rivojlantirish bo'yicha ilg'or tajribalarni ham o'z ichiga oladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение речи воспитателя в развитии устной речи детей дошкольного возраста. Проанализировано влияние стиля общения, словарного запаса, чёткости произношения и интерактивного взаимодействия воспитателя с детьми на формирование их речевых навыков. Особое внимание уделено методическим подходам к активизации речевой деятельности, использованию игровых заданий и внеурочных форм общения. Статья содержит практические рекомендации и передовой опыт для воспитателей дошкольных образовательных учреждений по эффективному развитию речи у дошкольников.

Abstract: This article explores the importance of the educator's speech in the development of oral language skills in preschool-aged children. It analyzes how the teacher's communication style, vocabulary richness, clarity of pronunciation, and interactive dialogue with children positively influence their speech development. Special attention is given to methodological approaches aimed at enhancing speech activity, including the use of educational games and informal communication methods. The article also offers practical recommendations and highlights best practices for preschool educators to effectively support children's language development.

*"Til - shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir. Agar nutq nama'qbul bo'lib
chiqsa - tilning ofatidir."
(Alisher Navoiy)*

Nutq-bu tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilinadigan, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og'zaki va yozma ravishda namoyon bo'lishidagi jarayonlar, ya'ni so'zlash jarayoni va uning natijasi tushuniladi. Nutq-bu insonning eng oliy, murakkab, ruhiy vazifalardan biri hisoblanadi. Nutq ichki va tashqi ko'rinishiga ega. Ichki nutq odamning o'z ichiga gapiradigan passiv nutqi sanaladi. Shuning uchun bu nutq o'z-o'ziga qaratiladi, uni nazorat qilib bo'lmaydi. Ichki nutq og'zaki va yozma nutqning asosi sifatida xizmat qiladi. Tashqi nutq boshqalarga qaratilgan va nazorat qilish mumkin bo'lgan faol nutq bo'lib, u og'zaki va yozma ko'rinishiga ega. Til hayotimizning ajralmas qismi hisoblanadi, shunday ekan bola go'dakligidanoq undan bir dona so'z aytishini kutish, uni gapirishga o'rgatish so'ngra uni maroq bilan tinglash barcha insonlar uchun xosdir. Odatda bolalarning faol nutqi 2-2,5 yoshlarda chiqa boshlaydi. Bu davrda bolaning kattalar bilan amaliy hamkorligiga oid vaziyatlarda faol nutqdan foydalanish nutq shakllanishiga olib keladi. Hayot davomida olgan asos va bilimlarga tayangan holda, har bir inson butun umri davomida o'z ona tili bilan munosabatlarini qurishda davom etadi. Bu jamiyatda, oilada muvaffaqiyatga erishishning zaruriy sharti, muvaffaqiyatli mehnat, muvaffaqiyatli hayot uchun shartdir. Ona tilining alohida o'rni shundaki, tilni doimiy ravishda takomillashtirmasdan turib, barcha ilmiy fanlarni - ham gumanitar, ham tabiiy, ham texnik sohalarni chuqur o'rganish mumkin emas, chunki til inson fikrlari, his- tuyg'ularini yetkazishning asosiy usullaridan biridir.

Shu o'rinda nutqni rivojlantirishda, bolaning so'z boyligini to'ldirishda asosiy rolni tarbiyachi va uning nutqi o'ynaydi, chunki maktabgacha ta'lim yoshidagi bola hayotining ushbu davrida ular bilan ko'proq vaqt o'tkazadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyati taqlidiy nutqidir, bu ularning idrok va tafakkurining o'ziga xosligi bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. Bolalarni taqlid qilish bilan bog'liq fikrlash va idrok etishning o'ziga xosligi bolalarni tarbiyalash va o'qitishda, xususan, bolalarga ona tilini o'rgatishda ishlatilishi kerak. Muloqot va bilish vositasi hamda usuli sifatida ona tilini o'zlashtirish maktabgacha yoshdagi bolaning eng muhim yutuqlaridan biridir. Nutqni rivojlantirishda, bolaning so'z boyligini to'ldirishda asosiy rolni tarbiyachi va uning nutqi o'ynaydi, chunki maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilari hayotining ushbu davrida ular bilan ko'proq vaqt o'tkazadi. Bolaning nutqi qanchalik mukammal bo'lsa, uning maktabda o'qishi shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi. Shuningdek, bolalarning nutq madaniyatini shakllantirishda tarbiyachining na'munasi katta ahamiyatga ega. Shunday qilib, sa'y-harakatlar natijasida, ularning yordami bilan bola to'g'ri gapirishni o'rganadi, demak u maktabda o'qish, yozishni o'zlashtirishga tayyor bo'lishida tarbiyachining o'rni beqiyosdir.

Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining har tomonlama rivojlanishi uchun ajralmas shart-bu uning tarbiyachi bilan aloqasi. Kattalar-insoniyat tomonidan to'plangan tajriba, bilim, ko'nikma, madaniyatning saqlovchilari. Ushbu tajribani faqat

til yordamida yetkazish mumkin. Til inson muloqotining eng muhim vositasidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalash va o'qitishning ko'plab muhim vazifalari orasida ona tilini o'rgatish, nutq va lug'atni rivojlantirish nutq madaniyatini rivojlantirish asosiy vazifalardan biridir. Ushbu umumiy vazifa bir qator maxsus vazifalardan iborat:

- nutqning ovozli madaniyatini tarbiyalash
- lug'atni boyitish
- mustahkamlash va faollashtirish
- nutqning grammatik to'g'riligini takomillashtirish
- og'zaki (dialogik) nutqni shakllantirish
- izchil nutqni rivojlantirish
- badiiy so'zga qiziqishni tarbiyalash,
- savodxonlikka tayyorgarlik.

•Maktabgacha ta'lim tashkilotida maktabgacha yoshdagi bolalar o'z ona tillarini o'zlashtirib, og'zaki muloqotning eng muhim shakli-og'zaki nutqni o'zlashtiradilar. Tarbiyachi ushbu bilimlarning qo'llanmasi va tayanchi hisoblanadi. Izchil nutqni shakllantirishda bolalarning nutqiy va aqliy rivojlanishi, ularning fikrlashi, idrok etishi, kuzatishi rivojlanishining o'zaro bo'g'liqligida namoyon bo'ladi.

Izchil nutq nafaqat so'zlar va jumlar ketma -ketligi, balki to'g'ri tuzilgan jumalarda aniq so'zlar bilan ifodalangan bir-biriga bog'liq fikrlar ketma- ketligidir. Bola gapirishni o'rganish orqali o'ylashni o'rganadi, shu bilan birgalikda u o'ylashni o'rganish orqali nutqini ham yaxshilaydi. Masalan, bolalarga nutq ostirish faoliyatida ham yaxshilaydi. Masalan, bolalarga nutq ostirish faoliyatida topshiriq beriladi: "Rasmda qaysi uy chizilgan? (Kichik...) Ha, kichkina uy. Va yana qanday uy haqida gapirish mumkin? (Kichik, shinam uy...)To'g'ri, kichik, shinam uy." Berilgan savollar o'rtasidagi farq nima ekanligini batafsil ko'rib chiqishimiz mumkin. Muloqot davomida bolalarning e'tibori nutqda turli xil so'zlar ishlatilishiga, diqqatini jamlay olishiga, so'z boyligini to'liq nomoyon etishiga qaratiladi. Bu yerda tarbiyachi ularni asta -sekin so'zining ma'nosini tushunishga, nutqning og'zaki tarkibini tushunishga olib keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun so'z va tovush juda noaniq ma'noga ega. Kuzatishlar va tajribalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyati taqlidiy nutqidir, bu ularning idrok va tafakkurining o'ziga xosligi bilan bog'liq. Tanqidiy fikrlashni bilmagan holda, bu yoshdagi bolalar atrof-muhitda ko'rgan va eshitgan hamma narsaga taqlid qilishadi. Bolalar bog'chasida bola bevosita bog'liq bo'lgan bunday yaqin odam tarbiyachidir. Tarbiyachiing xulq-atvori, nutqi, tashqi ko'rinishi-bularning barchasi bolalar uchun na'munadir. Bolalarni taqlid qilish bilan bog'liq fikrlash va idrok etishning o'ziga xosligibolalarni tarbiyalash va o'qitishda, xususan, bolalarga ona tilini o'rgatishda ishlatilishi kerak. Tarbiyachining nutqiga qanday talablar qo'yilishi kerak?

1. Bolalar bilan muloqot nutqining semantik tarkibi yaqin va tushunarli bo'lishi kerak.

2. Bolalar bilan gaplashayotganda tarbiyachining nutqi yanada ixcham va sodda bo'lishi kerak.

3. Kichik guruh tarbiyalanuvchilariga nisbatan izohlardan qochish kerak va shu bilan birga ular bilan aniqroq gaplashish kerak, chunki bu yoshdagi bolalar katta yoshdagi bolalar tomonidan qabul qilingan dalillarni tushunolmaydilar.

Tarbiyachi nutqi grammatik to'g'ri bo'lishi kerak. Bolalar bilan nutqiy muloqotda tarbiyachi tilning ekspressivligi vositalaridan foydalanishi maqsadga muvofiq. Tarbiyachining ifodasiz nutqi bolalarning his-tuyg'ulariga ta'sir qilmaydi biroq ularning nutq madaniyatini ta'sir etadi.

Guruhda tarbiyachining nutq na'munasi alohida ahamiyatga ega, chunki bu yerdabarcha bolalar bir vaqtning o'zida tarbiyachining aytganlariga e'tibor berishadi. Kundalik muloqotda ham, guruhda ham tarbiyachining nutq na'munasibarcha vazifalarni bajarishda qo'llanilishi kerak: lug'atni kengaytirish, nutqning grammatik va tovushli to'g'riligini tarbiyalash lozim. Shu bilan birga, tarbiyachibolalarga murojaat qilishni bilishi kerak. Ayniqsa, keng tarqalgan xato-bu so'zlashuvda tushunarsiz so'zlardan foydalanishdir. Katta guruhning tarbiyalanuvchilari tarbiyachiga murojaat qiladi: "erta bayram bo'ladi". "Ertaga bayram bo'ladi", deb tuzatadi tarbiyachi. Ushbu misolda, tarbiyachining nutq na'munasida bolalar o'z fikrlarini ifoda etish qobiliyatiga ega bo'ladilar, to'g'ri talaffuzni eshitadilar. So'zlarni aniq ishlatish ko'nikmalari va muvofiqlashtirishning to'g'riligi tarbiyalanuvchilar bilan suhbatlarda, tarbiyachining nutqi na'munasida shakllanadi. Bolalarni savodxonlikka o'rgatish na'munani qo'llash orqali biz bolalarda tinglash madaniyatini tarbiyalaymiz, ularning so'zga qiziqishini oshiramiz. Ammo bunda faqat tarbiyachi bolalarga ma'lumotlarni ifodali, majoziy ma'noda yetkazganda, ularning his-tuyg'ulariga tayanganda amalga oshirish mumkin. Ertak va hikoyalar o'qib berish tinglash madaniyatini oshiradi, bolalarni o'zlari biron bir narsani aytishga undaydi. Didaktik o'yinlar, topishmoqlar yordamida tarbiyachi bolalarni so'zlarni to'g'ri ishlatishga va ulardan jumlar tuzishga o'rgatadi. Masalan, "Hayvonot bog'ida" o'yinida bolalar so'zlarni holatlarga qarab o'zgartirishni mashq qilishadi. Ushbu o'yinlarni o'tkazishda tarbiyachi bolalar taqlid qiladigan og'zaki na'munani beradi. Tarbiyachining na'munasiga qo'yiladigan talablar bilan bir qatorda, tarbiyachining bolalar nutqiga bo'lgan talablariga e'tibor bwrishimiz mumkin.

1. Tarbiyachi nafaqat bolalarga nutq na' munasini berishi, balki bolalar uni qanday egallaganligini tekshirishi kerak (buning uchun mashqlar, takrorlashlar qo'llaniladi).

2. Bolalarda to'g'ri gapirish qobiliyatiga qiziqishni rivojlantirish kerak (rag'batlantirish, yaxshi gapiradigan bolalarning na'munasi).

3. Bolalarning nutqini muntazam ravishda kuzatib borish, bolalar aytganidek

tinglash, xatolarni o'z vaqtida tuzatish kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, oilalarda bolalarning nutqiga jiddiy e'tibor berilishi kerak. Tarbiyachi nutq o'stirish, badiiy adabiyot, savodxonlikka tayyorlash faoliyatlarida tarbiyachining savollariga ma'lum talablarqo'yib, bolalarning javoblariga ham talablar qo'yilishi kerak, shunda bolalarto'g'ri gapirishni o'rganadilar, fikrlarini ifoda etish uchun aniq so'zlardan foydalanadilar, jummalarni to'g'ri tuzishga erishadilar va mazmunli javoblarni tuzadilar.

Xulosa

Bo'lajak maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining nutq madaniyatini rivojlantirish bugungi kunda ijtimoiy ahamiyatga ega talab bo'lib qolmoqda, chunki o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash, maktab ta'limiga sifatli tayyorlash muhim vazifamiz sanaladi. Tarbiyachilar, maktabgacha ta'lim tashkilotining boshqa pedagoglari va ota-onalar bilan to'laonli muloqotni amalga oshirish uchun jamiyatga yuqori professional saviyaga ega, ta'lim-tarbiyaviy jarayonda qulay muhit yaratishga qodir, nutq madaniyati yuqori bo'lgan tarbiyachi kerak. Bunday sharoitda bo'lajak maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirish muammosi va uning tarkibiy qismi sifatida nutq madaniyatiga yuqori saviyada ega bo'lish alohida dolzarblik kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References, Список литературы):

1. Sh.M.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – “O'zbekiston” Toshkent:2021.
2. D.R.Babayeva. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi “Barkamol fayz media”.- Toshkent, 2018.
3. M.Asqarova va boshqalar. Kichik yoshdagi bola nutqini o'stirish. “O'zbekiston”.- Toshkent, 2001.
4. Tovbayevna, M. N., & Nosirova, M. (2021). Methods Of Organizing Geography Lessons For
- 5.Childrenpeople With Disabilities Inclusive Education. JournalNX, 7(03), 187-190.